

XALQARO INVESTITSIYA HUQUQI, TARIXI, HOZIRGI AMALIYOTI VA KELAJAK ISTIQBOLLARI

Saidov Sarvar Faxriddin o'g'li

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridika fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Xalqaro investitsiya shartnomasi davlatlar o'rtasidagi shartnoma turi bo'lib, u odatda bunday investitsiyalarni himoya qilish, rag'batlantirish va erkinlashtirish maqsadida transchegaraviy investitsiyalar bilan bog'liq masalalarni hal qiladi. Xorijiy investitsiyalar bo'yicha zamonaviy shartnoma qoidalarining ildizlarini 1778 yilda Qo'shma Shtatlar va Fransiya o'zlarining birinchi tijorat shartnomasini tuzishganlarida ko'rishimiz mumkin. Xalqaro investitsiya shartnomasi yillar o'tkani sayin jadallik rivojlanib barcha davlatlarga kirib bordi. Rivojlanishida o'ziga yarasha murakkabliklar vujudga kelib, nizolar ham kelib chiqdi. Aslini olganda shu nizolar ham murakkabliklar ham xalqaro investitsiya shartnomasini kelajakdagi istiqbolga erishishida katta yordam bera oladi. Chunki nizolarni bartaraf etish, murakkabliklarga yechim topish uchun yangidan qonunlar ishlab chiqiladi izlanishlar olib boriladi va bu kelajakdagi istiqboli uchun muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *Xalqaro investitsiya, Fransiya, amaliyot, kelajak, istiqbol, xavfsizlik.*

Hozirgi kunda xalqaro huquq sohasi eng rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Xalqaro investitsiya huquqi ham shular jumlasiga kiradi. Xalqaro investitsiya huquqi o'zi nima? Uning kelib chiqish tarixi qanday? Hozirgi kunda davlatlarda xalqaro investitsiya huquqiga doir qanday amaliyotlar amalga oshirilmoqda? Kelajakda xalqaro investitsiya huquqining istiqbollari qanday bo'lishi kutilmoqda? Ushbu maqolada shu kabi savollar qonun hujjatlariga asosan javob berilgan.

Xalqaro investitsiya shartnomasini davlatlar o'rtasidagi [shartnoma](#) turi deb olishimiz mumkin. Davlatlar asosan bu shartnomani xorijiy investitsiyalarni himoya qilish va bilvosita rag'batlantirish uchun, shuningdek, bunday investitsiyalarni erkinlashtirish maqsadida tuzadilar. Bundan tashqari ushbu shartnoma transchegaraviy [investitsiyalar bilan bog'liq masalalarni hal qiladi](#). Xalqaro investitsiya shartnomalari shartnoma tuzuvchi tomonlarning kompaniyalari va jismoniy shaxslariga shartnoma ishtirokchisi bo'lgan boshqa mamlakatlarda sarmoya kiritish yoki biznes ochishda [xalqaro huquqqa muvofiq yuqori darajadagi xavfsizlik va ishonchni taklif qilishi katta ahamiyatga ega](#). Ushbu shartnomadan kelib chiqadigan investitsiya xavfini kamaytirish kompaniyalar va jismoniy shaxslarni xalqaro investitsiya shartnomalarini tuzgan mamlakatga sarmoya kiritishga undash uchun mo'ljallangan deyishimiz mumkin. Xorijiy investorlarga mezbon davlat bilan kelishmovchiliklarni faqat qabul qiluvchi davlatning ichki sudlari orqali emas,

balki [xalqaro arbitraj orqali hal qilishiga ruxsat berish bu borada muhim jihatdir](#). Bundan ham xalqaro investorlarga yaratilayotgan qulayliklarni ko'rishimiz mumkin.

O'rganishimizcha ko'pgina xalqaro investitsiya shartnomalari [to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar](#) va [portfel investitsiyalarini](#) qamrab oladi, ammo ba'zilari ikkinchisini istisno qiladi. Portfel investitsiya o'zi nima degan savol tug'ilishi tabiiy. Portfel investitsiya moliyaviy investitsiya deb ham ataladi. Moliyaviy investitsiya - aksiya, obligatsiya va qimmatli qog'ozlarni sotib olishga qo'yiladigan investitsiya hisoblanadi. Xalqaro investitsiya shartnomasini tuzgan davlatlar o'z hududlarida xorijiy investitsiyalarga nisbatan muayyan standartlarga rioya qilish majburiyatini oladilar. Xalqaro investitsiya shartnomalari, agar ushbu majburiyatlar bajarilmasa, nizolarni hal qilish tartib-qoidalarini belgilaydi. Ushbu shartnomalarning eng keng tarqalgan turlari sifatida [ikki tomonlama investitsion shartnomalarni olishimiz mumkin](#). (BITs) Bundan tashqari imtiyozli savdo va investitsiya shartnomalari ham rivojlanib keng tarqalib bormoqda (PTIA). Xalqaro soliqqa oid bitimlar va ikki tomonlama soliqqa oid shartnomalar (DTT) ham xalqaro investitsiya shartnomasi hisoblanadi, chunki soliq solish odatda xorijiy investitsiyalar uchun muhim ta'sir ko'rsatadi. [BIT va PTIAda mavjud bo'lgan odatiy qoidalar chet el investitsiyalarini himoya qilish va davolash standartlari to'g'risidagi bandlar hisoblanib, odatda adolatli muomala, to'liq himoya va xavfsizlik, milliy rejim va eng qulay davlat](#) rejimi kabi masalalarni hal qiladi.²²¹

Xalqaro investitsiya shartnomasi haqida yetarlicha bilib oldik, endi uning kelib chiqish tarixiga yuzlanadigan bo'lsak, tarixiy jihatdan xalqaro investitsiya doirasining paydo bo'lishi haqida turlicha qarashlar mavjud bo'lib ba'zi manbalarda uchga yana boshqalarida uni ikkita alohida davrga bo'lishganini uchratishimiz mumkin. Birinchi davr - 1945 yildan 1989 yilgacha - xalqaro huquq xorijiy investorlarga taqdim etishi kerak bo'lgan himoya darajasi to'g'risida mamlakatlar o'rtasida kelishmovchiliklar bilan tavsiflanadi. Aksariyat rivojlangan mamlakatlar xorijiy investorlar har qanday mezbon iqtisodiyotda, rivojlanayotgan va sotsialistik mamlakatlarda minimal muomala standartiga ega bo'lish huquqini qo'lga kiritish kerak, deb ta'kidlagan bo'lsada, mamlakatlar xorijiy sarmoyadorlarga milliy firmalardan farqli munosabatda bo'lishga hojat yo'q deb da'vo qilishadi. 1959 yilda birinchi BITlar yakunlanganligi va keyingi o'n yil ichida hozirgi kunda amalda bo'lgan BITlarning aksariyat qismining asosini tashkil etuvchi ko'p tarkib ishlab chiqilganligini ma'lumotlar asosida o'rganishimiz mumkin. 1965 yilga kelib, davlatlar va boshqa davlatlarning fuqarolari o'rtasidagi investitsiya nizolarini hal qilish to'g'risidagi konvensiyani imzolash uchun mamlakatlarga sharoitlar yaratila boshlagan. Buning asosi ICSIDni investor-davlat nizolarini arbitrajda ko'rib chiqishga yordam beruvchi institut sifatida tashkil etish edi.

Ikkinchi davr - 1989 yildan to bugungi kungacha - xorijiy investitsiyalar uchun umumiy ijobiy munosabat va yakunlangan BIT sonining sezilarli darajada ko'payishi

²²¹ For a detailed discussion, see Rudolf Dolzer and Christoph Schreuer, Principles of International Investment Law, Oxford University Press, 2008, pp. 119-194.

bilan tavsiflanadi. Boshqalar qatorida, BITning bunday o'sishi ko'plab rivojlanayotgan iqtisodlarning xorijiy investitsiyalar uchun ochilishi bilan bog'liq bo'lib, ular BITni tuzish ularni xorijiy kompaniyalar uchun yanada jozibador manzilga aylantirishiga umid qilgan. 1990-yillarning o'rtalarida savdo muzokalarining Urugvay raundining bir qismi sifatida sarmoyaviy masalalarni ko'rib chiqqan uchta ko'p tomonlama bitimlar tuzildi va Jahon savdo Tashkiloti (JST) tashkil etildi. Bular xizmatlar savdosi bo'yicha Bosh kelishuv (GATS), Savdo bilan bog'liq investitsiya choralari to'g'risidagi Bitim edi.(TRIMS) va Intelektual mulk huquqlarining savdo bilan bog'liq jihatlari to'g'risidagi bitim (TRIPS). Bundan tashqari, ushbu davr mintaqaviy, mintaqalararo yoki ko'p tomonlama shartnomalar kabi PTIAlarning o'sishini ko'rди, bunga misol NAFTA 1992 yilda va 1998 yilda ASEAN investitsiya hududi bo'yicha ASEAN doiraviy bitimining tuzilishida ko'rsatilgan. Investitsiyalarni liberallashtirishni jadalroq davom ettira boshladi. Biroq xalqaro investitsiya huquqi Yevropa Ittifoqi, Shimoliy Amerika erkin savdo kelishuvi kabi mintaqaviy kelishuvlar sifatida yangi davrga kirishi mumkin. Va boshqa o'nlab mavjud yoki muzokaralar olib borilayotgan an'anaviy ikki tomonlama kelishuvlarni siqib chiqarishga tayyor.²²²

Ushbu davr bilan hozirgi kundagi globallashuv davridagi investitsion loyihalar, shartnomalarning ko'payganligini ko'rishimiz mumkin. Investitsion munosabatlarda xalqaro investitsiya huquqining prinsiplari ham muhim ro'l o'ynaydi. Shuningdek, davrlar o'tishi bilan investitsiya huquqining manbalari ham takomillashib boradi va uning taraqqiy etishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Statistika so'nggi yigirma yil ichida xalqaro investitsiya shartnomalari tez kengayganini ko'rsatadi. Ma'lumotlarga asoslanib shuni aytishimiz mumkinki, 2007 yil oxiriga kelib, xalqaro investitsiya shartnomalarining umumiy soni allaqachon 5500 dan oshib ketdi. Yillar o'tib borgani sari xalqaro investitsiya sohasi rivojlanib borayotganligini mana shu ko'rsatkichlardan ham ko'rishimiz mumkin. Soha rivojlangani sari xalqaro investitsiya shartnomalari turlari va mazmuni tobora xilma-xil bo'lib borayotganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Shu sababli deyarli barcha mamlakatlar yangi xalqaro investitsiya shartnomalarni tuzishda ishtirok etar ekan, global xalqaro investitsiya shartnomalar tizimi nihoyatda murakkablashib bormoqda desak mubolag'a bo'lmaydi. Chet ellik mutaxassislarining fikricha xalqaro investitsiya shartnomasi tizimi murakkablashishi to'g'risidagi muammoni yanada kuchaytiruvchi omil ko'plab davlatlar o'rtasida investitsiya kelishuvlarining ikki tomonlama modelidan mintaqaviy modelga mavjud asosni to'liq almashtirmasdan o'tishi natijada esa investitsiya shartnomalarining tobora murakkab va zich turi paydo bo'ldi deb bilishdi.

²²² https://en.wikipedia.org/wiki/International_investment_agreement

FOYDALANILGAN MANBAALAR:

1. For a detailed discussion, see Rudolf Dolzer and Christoph Schreuer, Principles of International Investment Law, Oxford University Press, 2008, pp. 119-194.
2. https://en.wikipedia.org/wiki/International_investment_agreement
3. Jean-Frederic Morin and Gilbert Gagné, "What Can Best Explain the Prevalence of Bilateralism in the Investment Regime", International Journal of Political Economy, 36(1), 2007: 53-74.
4. Principles of International Investment Law (3rd Edition) Ursula Kriebaum, Christoph Schreuer, Rudolf Dolzer
Product:Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL]
Published in print:06 January 2022